

HORSENS FOLKEBLAD

Kartoffeltyskerne - en fiasko blev til succes

200 år siden de første tyskere fra Hessen og Pfalz kom til Danmark for at opdyrke den jyske Alhede

Kartoffeltyske typer fra vore dage: en Cramer, en Bartel og en Würtz

DEN 24. OKTOBER 1759 ankom 24 tyske mænd, kvinder og børn til Knudstrup Kro i den sydlige udkant af Jyllands Alhede og blev modtaget af repræsentanter for kong Frederik den Femtes regering. Det var de første indvandrere fra Hessen og Pfalz, tilkaldt for at opdyrke de jyske heder, og de var kommet for tidligt. Intet var forbedret til deres ankomst, idet lokale embedsmænd i sendrægtig skepsis havde fundet, at ty-

skerne selv måtte være med til at vælge deres bosted. Derfor blev de blot modtaget af to mænd, kancellipræsident Hans de Hoffmann og proviantforvalter Deichmann, begge Fredericia, som nu en grå oktoberdag førte den trætte skare på en flere dages vandring ind over den uendelige sorte hede.

Der foreligger ikke vidnesbyrd om, hvad tyskerne sagde på denne vandring, men nogle af deres efterkommere gættede på det ved 150 års jubilæet i 1909, da det i en festsang hed om tyskerne og den jyske lyng:

Ankommet her til Jyllands jord
udbrød den hele skare:

Er dette græsset her i nord,
da Herren os bevare!

Mange års koloniseringsplaner

Tanken om at opdyrke de jyske heder, som for 200 år siden optog mere end to trediedele af Jyllands

areal, var gammel. De franske huguenotter, som kom i 1719, skulle egentlig have været hedeopdyrkere, men betakkede sig og blev i stedet tobaksdyrkere omkring Fredericia. Et par år senere kom valdenserne fra Savoyen, ialt 215 personer, der for deres tros skyld var bortjaget fra Tyskland, og de skulle ligeledes være hedeopdyrkere, men slap i sidste øjeblik, da de fandt mulighed for at vende tilbage til hjemlandet.

Derefter spekuleredes på opdyrkning ved danske kræfter, og i 1735 foreslog krigskommissær Hans Folsach sammen med general Christoffer Stürup, at Alheden skulle bebygges ved fornemmelingen „afdankede og permitterede ryttere, dragoner og soldater, der i geworbener regimenter eller land-militsen kunne have tjent, og hvoraf de fleste er som inderster eller omløbere landet og sig selv til byrde og besværing.“

Det blev ikke virkeliggjort. En anden officer, kaptajn Ludwig von Kahlen, opnåede ganske vist ved statsmidler at få oprettet et forsøgs-landbrug ved Kongenshus på landevejen Vejle-Skive, men havde ikke held med indkaldelse af en familie fra Mecklenborg. Efter otte dages forløb flygtede den fra von Kahlen og hans hede — der i vore dage er kendt vidt omkring som Hedeselskabets „Kongenshus Mindepark“.

Effektive plakater

Den 23. april 1759 fremkom imidlertid i en pfalzisk avls en

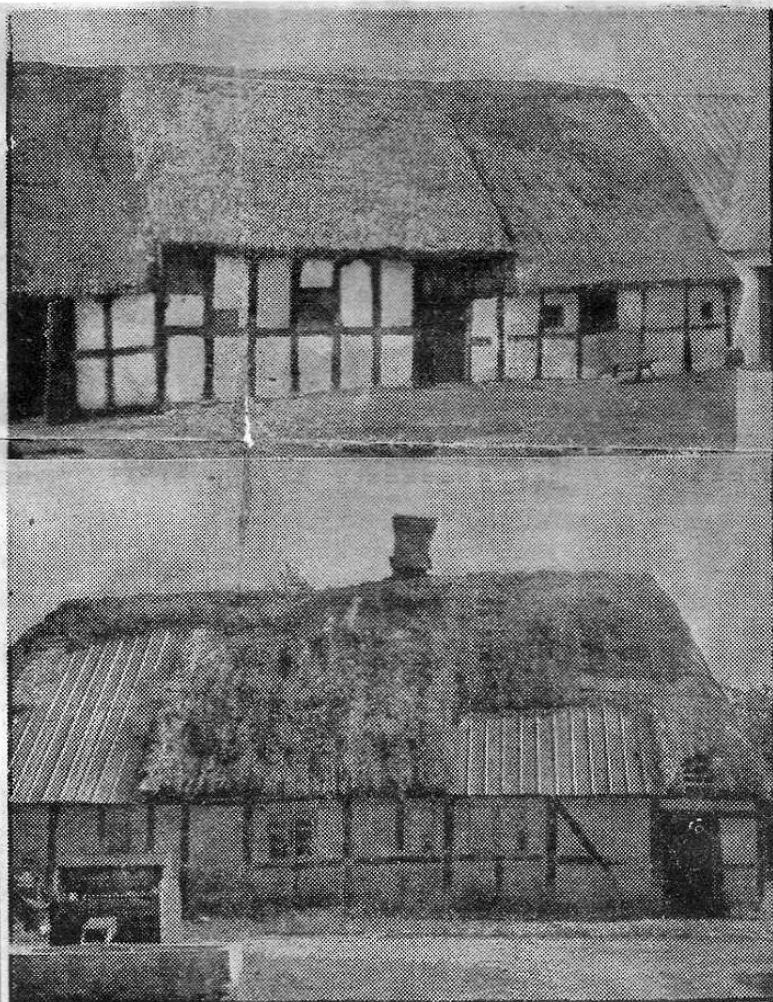
annonce om, at der søgtes kolonister til de ubeboede egne i Jylland, og indvandrere ville nyde udstrakte begunstigelser. Plakater med samme tekst spredtes over store dele af Rhinlandet, og de var særdeles effektive — dels fordi den jævne befolknings vilkår navnlig i Hessen og Pfalz var dårlige, dels fordi den danske legationsråd Joh. Fr. Moritz i Frankfurt a. M. gjorde et stort arbejde som hvervemester. Et lidt for stort arbejde. Han fik en lousidor for hver kolonist, og det er hævdet, at han beskrev de jyske heder som sletter med knæhøjt græs!

I løbet af to-tre år sendte Moritz ca. 300 familier på vel ca. 1200 personer ialt til de jyske heder. Resultatet blev een femtedel bosættelse og fire femtedele kiv, strid og spektakkel. I 1767 var der på Alheden 50 familier eller ca. 200 tyskere tilbage. Mange var sendt hjem eller frivilligt søgt samme vej. En stor gruppe søgte i stedet lykken som tyske kolonister ved Volga.

De bedste blev

Der kan siges meget nedsættende om hele den danske kolonisering, men i Hans de Hoffmann havde kolonisterne en samvittighedsfuld hjælper, og trods alt blev der i løbet af de første år bygget huse til alle kolonisterne i Haurdal og Grønhøj på Alheden samt på Randbøl Hede ved Vorbasse, hvor et mindre hold katolikker blev anbragt. De utilfredsstillende forhold i begyndelsen startede blandt de ringeste kolonister et vedholdende kværlanteri, og da man ca. 1767 var nået ned på de ca. 50 familier, blev der ikke blot ro, men også stilkfærdig fremgang for de tilbageblevne, der uden al tvivl var de bedste, udvalgt ved levevilkårenes skånselsløse sortering.

De sled ihærdigt med hedens opdyrkning, lavede gødning ved at bygge kompost af staldgødning, lyngtop og hedetørv, brød heden ved at pløje med deres studepand og derpå afbrænde lyngtørv for ny pløjning, dyrkede deres kartofler og tjente en skilling i kontanter ved een gang ugentligt at køre til torvet i Viborg.

I Sandkærsgaarde ved Grønhøj ligger de to ældste bygninger fra kolonitiden — laden øverst og stuehuset nederst. De hører til to gaarde, som den første Bartel byggede i 1793, da der skete en vis udflytning, og de to ejendomme ejes stadig af efterkommerne.

Kolonisterne blev danske

De første mange år holdt kolonisterne sig for sig selv, dels af tilbøjelighed, dels som følge af de omboende jydys modvilje overfor det fremmede islet. Tyskernes mentalitet var en anden end den danske, og de fik ord for drikfædighed og hang til slagsmål, men ganske givet for en stor del med urette. Tyskerne var blot anderledes, og derfor skulle de kanøles.

I sidste århundrede blev der tiltagende forbindelse. Først giftedes danske unge under forældrenes flovhed med kartoffeltyskerne, derpå blev det så almindeligt, at bryllupper over „grænsen på Alheden“ ikke regnedes for noget særligt, og i vore dage er der alene respekt omkring et slægtskab med kartoffeltyskerne. Dels er de blevet så danske som nogen, dels er det anerkendt, at der ikke findes bedre „blod“ på den jyske hede.

De tyske kolonister fik deres egen kirke, Frederiks Kirke, allerede i 1765, og her prædikedes i over 100 år på tyak, men efter-

naanden indlignes stadig flere danske gudstjenester, og 1870 lød det tyske sprog for sidste gang i Alhedens kirke.

Den første indvandring skete som nævnt under Frederik den Femte, og til ære for ham kaldtes den første koloni i „Havredal“ for Frederikshede, men er nu blevet til Haurdal. På samme måde er koloni nr. 2 en mils vej længere vestpå blevet til Grønhøj, skønt den oprindeligt kaldtes Frederikshøj. Til gengæld er mellem de to landsbyer opstået en korsvejskirke — og stationsby, som fik og stadig bærer navnet Frederiks, og den er sidste geografiske minde på dette sted om Frederik den Femte. Men bag altertavlen i Frederiks kirke læses dette lille vers til forherligelse af Alhede-kolonien formelle stifter:

Alheden bygte kong Frederik
den Femte.
De tyske gav han hjælp og
kirken ikke glemte.
Hans søn, kong Christian den
Syvende af navn,
tog dem i nåde an og søger
hver mands gavn.

Minder om koloniseringen

Det er betegnende, at man næsten ikke kan finde synlige minder om den første kolonitid. Bygningerne blev rejst af simple og uholdbare materialer, og de blev skiftet ud med nyt og bedre, så snart landbruget kunne bære det. I dag er Alheden præget af moderne og velholdte landbrug, og i de sidste 50 år er plantet, så Steen Steensen Blicher ville have fundet sig hjemløs, om han kunne genense sine kæreste jagtmarker.

Den alt for løfterige Moritz har fået ret 200 år efter. Nu gror græsset knæhøjt på Alheden — kunne i hvert fald gøre det, dersom dens landmænd ikke havde haft sikker sans for, at græs skal slås eller afgræsses længe forinden.

Synlige minder er dog de tyske navne, der kendes landet over, men forekommer særlig hyppigt på Alheden. Man læser dem på gravstenene omkring Frederiks Kirke, de ses på forretningsskiltene i byerne, og de fylder i telefonbøgerne: Bistch, Braüner, Cramer, Kriegbaum, Bartel, Philbert, Würtz og mange andre. Der er intet tal på kartoffeltyskerne i vore dage, og det stærke indgifte med andre jyder ville også gøre en optælling vanskelig, men der er ingen tvivl om, at de er blevet langt flere end nogen anden gruppe også end dengang, da flaskoen var størst, og 300 familier gik og frøs på de lyngklædte vidder.

Frederik den Femtes delvise flasko er forlængst blevet til total succes, og det vil blive markeret af Alhedens beboere ved en fest, som holdes allerede nu i juli, selv om mindedagen egentlig er 24. oktober. Festen holdes i Frederiks, og dens deltagere vil repræsentere alle grader af slægtsmæssig eller anden tilknytning til de 50 familier, som for 200 år siden trods fattigdom og slid lod deres efterkommere blive jyder.

Clas.